

KLAUDIA WYLEŻOŁ  
Opole, UO

## GÓRNOŚLĄSKIE SZLAKI ŚW. JAKUBA — PRÓBA UZUPEŁNIENIA

Święty Jakub Apostoł, zwany Większym lub Starszym, jest bez wątpienia jedną z najbardziej cenionych postaci świata wczesnochrześcijańskiego. W opisach powołania uczniów przez Chrystusa wymieniano go zawsze na czołowych miejscach<sup>1</sup>. Również sam Jezus wielokrotnie wyróżnił Jakuba, pozwalając mu uczestniczyć, razem z Janem i Piotrem, we wskrzeszeniu córki Jaira<sup>2</sup>, Przemienieniu<sup>3</sup> czy agonii w Ogrójcu<sup>4</sup>.

Hagiografia zna pod imieniem „Jakub” aż 29 świętych i 18 błogosławionych<sup>5</sup>, co może stanowić swoisty problem w odpowiednim doborze źródeł. W przypadku niniejszego artykułu przedmiotem rozważań stanie się kult syna Zebedeusza i brata Jana Apostoła, którego to święto obchodzone jest 25 lipca.

Apostoł ten, według podań biblijnych, mieszkał nad Jeziorem Tyberiadzkim i zajmował się rybactwem. Święty Łukasz zaznaczył w swej Ewangelii, że Jakub oraz Jan byli współnikami św. Piotra<sup>6</sup>. Jezus zaprosił obu braci do grona swych uczniów w czasie połowu ryb, zaraz po powołaniu na apostołów Szymona (zwanego Piotrem) i jego brata, Andrzeja. Sam Jakub Starszy był nazywany przez Chrystusa

---

<sup>1</sup> Święci Mateusz i Łukasz notują go na trzecim miejscu (zaraz po Piotrze i Andrzeju), św. Marek — nawet na miejscu drugim.

<sup>2</sup> Mk 5,21-43.

<sup>3</sup> Mt 17,1-5.

<sup>4</sup> Mt 26,36-47.

<sup>5</sup> Przyjmuje się, iż w Nowym Testamencie jest mowa o czterech osobach noszących imię „Jakub” — Jakub, ojciec Judy Apostoła; Apostołowie: Jakub Starszy i Jakub Młodszy; Jakub Sprawiedliwy; zob. J. CIE-  
CIELĄG, *Jakub Sprawiedliwy, brat Pański jako postać historyczna*, w: Z. KAPERA (red.), *Ossuarium Jakuba, brata Jezusa. Odkrycie, które podzieliło uczonych*, Kraków 2003, s. 9–10. Warto dodać, że czynnikiem decydującym o przydomkach dwóch Apostołów noszących imię „Jakub” nie był wiek, ale kolejność przystąpienia do grona uczniów Chrystusa — po raz pierwszy rozróżnienie to wprowadzone zostało przez św. Marka Ewangelistę; zob. Mk 15,40.

<sup>6</sup> Łk 5,10.

„synem gromu”<sup>7</sup>, ze względu na swój popędliwy charakter (żądał m.in. spalania Samarii — miasta, które nie przyjęło Jezusa<sup>8</sup>).

Co jednak ciekawe, św. Jakub był pierwszym apostołem, który poniósł śmierć męczeńską. Ściąć nakazał go HEROD AGRYPPIA I, wnuk HERODA, który pragnął przypodobać się Żydom i rozpoczął tym samym prześladowania na wyznawcach Kościoła<sup>9</sup>. Według relacji EUZEBIUSZA, jeden z oprawców, który miał wykonać wyrok na Jakubie, nawrócił się i również poniósł męczeńską śmierć<sup>10</sup>. Wspomniane podanie bez wątplenia podkreśla rozmiar kultu Jakuba Starszego i to już na przełomie IV oraz V w., czyli w czasie, w którym żył autor tego źródła. Niemniejszą rolę przypisuje mu trzynastowieczny włoski hagiograf i dominikanin, JAKUB DE VORAGINE, którego *Złota legenda*<sup>11</sup> stanowi jeden z najcenniejszych średniowiecznych zbiorów żywotów świętych Kościoła katolickiego. Arcybiskup Genui już na samym wstępie swojej *Legendy na dzień św. Jakuba Starszego Apostoła*<sup>12</sup> podaje, iż święty był synem Zebedeusza i po wniebowstąpieniu nauczał w Judei, Samarii oraz Hiszpanii.

Poruszając problem odzwierciedlenia postaci apostoła w źródłach historycznych, nie sposób pominąć licznych apokryfów na jego temat. Niektóre z nich podkreślają już na samym wstępie, że ojciec Jakuba, Zebedeusz, był niezwykle majątnym człowiekiem, zaś jego matka, Salome, miała być krewną Maryi bądź Józefa<sup>13</sup>. Inne księgi wspominają z kolei, że Jakub Większy był uczniem samego Jana Chrzciciela. Pierwszym tego typu podaniem będzie *Łacińska Legenda Maior*<sup>14</sup>, ukazująca wydarzenia zawarte także we wspomnianej już *Złotej legendzie*. Jako drugie źródło można wymienić *Greckie Dzieje św. Jakuba*<sup>15</sup>, obejmujące swą treścią czas powołania przez Chrystusa pierwszych apostołów, w tym Jakuba i Jana. Autor, chcąc podkreślić świętobliwość braci, zaznaczył, iż wywodzili się oni z niezwykle pobożnego domu, a ich ojciec miał nawet przydomek „Teolog”. Sami synowie Zebedeusza

<sup>7</sup> W. ZALEWSKI, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 2002, s. 421.

<sup>8</sup> Łk 9,55-59.

<sup>9</sup> ZALEWSKI, *Święci na każdy dzień*, s. 421.

<sup>10</sup> E. GORYS, *Leksykon świętych*, t. T. Szafranski, Warszawa 2007, s. 175.

<sup>11</sup> JAKUB DE VORAGINE, *Złota Legenda*, tł. J. Pleziowa, Wrocław 1996. *Złota legenda* powstała w II poł. XIII w. i całe stulecie cieszyła się ogromną popularnością, stanowiąc tym samym punkt odniesienia dla artystów tworzących wizerunki świętych oraz późniejszych autorów opisujących ich życie i męczeńską śmierć.

<sup>12</sup> *Legenda na dzień św. Jakuba Starszego Apostoła*, w: JAKUB DE VORAGINE, *Złota legenda*, s. 433-441.

<sup>13</sup> M. STAROWIEYSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. II: *Apostołowie*, cz. II, Kraków 2007, s. 843-844.

<sup>14</sup> *Łacińska Legenda Major (DzJk)*. *Męka św. Jakuba Apostoła, brata świętego Jana, który poniósł mękę za Heroda, dnia ósmego przed kalendami sierpniowymi (25 lipca)*, w: STAROWIEYSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu*, s. 849-857.

<sup>15</sup> *Greckie Dzieje św. Jakuba (DzJkGr)*. *Czyny i śmierć świętego Apostoła Jakuba, brata świętego Apostoła i Ewangelisty Jana Teologa*, w: STAROWIEYSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu*, s. 858-862.

„od urodzenia odznaczeni się dobrymi obyczajami, byli skromni i bardzo pojętni; stali się pierwszymi uczniami Jana, Poprzednika i Chrzciciela”<sup>16</sup>. Kolejne przekazy o życiu i cudach św. Jakuba to m.in. *Księga nauki świętego Jakuba, syna Zebedeusza*<sup>17</sup>, wchodząca w skład etiopskich *Dziejów i męczeństwa św. Jakuba*, oraz apokryf opowiadający o powstaniu sanktuarium *Sancta Maria de Pilari* w Saragossie<sup>18</sup> Perłą polskiego żywotopisarstwa, w której odnaleźć można podanie na temat Jakuba Starszego, jest niewątpliwie dzieło PIOTRA SKARGI<sup>19</sup>

O kulcie św. Jakuba świadczą jednak nie tylko przywołane powyżej źródła hagiograficzne, ale również tzw. *via regia*, czyli Droga świętego Jakuba, której odwiecznym celem jest sanktuarium świętego w hiszpańskiej Composteli. Miejsce to stało się, obok Jerozolimy oraz Rzymu, jednym z najważniejszych ośrodków pątniczych w średniowieczu i mimo tego że okres jego największego rozkwitu datuje się na XI/XII w., to również u schyłku wieków średnich docierali tam pielgrzymi z całej Europy<sup>20</sup>

Świątynia w Composteli powstała w 1082 r., z kolei w 1112 r. przemianowano ją na katedrę — wtedy też stała się ona celem pielgrzymek z całego kontynentu<sup>21</sup> Wedle średniowiecznych przekazów, ciało Jakuba zostało bowiem przewiezione przez Joppę do Hiszpanii, a dokładnie do miejscowości Iria, jednak zapomniano o tym wydarzeniu i dopiero w XI stuleciu odnalazł je bp TEODOMIR. Ciało świętego umieszczono wtedy w miejscu zwanym niegdyś *Liberum Donum*, dziś zaś — Santiago lub Compostelą, na którym to wybudowano wspomnianą powyżej świątynię<sup>22</sup>. Relewantnym faktem jest, iż papież KALIKST II w 1120 r. ogłosił Compostelę metropolitarną stolicą, zaś w dwa lata później przyznał jej prawo obchodzenia jubileuszu Roku Świętego<sup>23</sup>. Z kolei w 1161 r. powołano zakon, który miał czuwać nad peregrynacjami odbywanymi szlakami Drogi św. Jakuba. Co ciekawe, zakon ten stał się niejako ochroną dla młodego królestwa Hiszpanii, narażonego na ciągłe najazdy Arabów, gdyż otrzymał wsparcie innych władców europejskich<sup>24</sup>

<sup>16</sup> *Tamże*, s. 858. „Poprzednik” (gr. *promodos*) jest powszechnie przyjętym przez Greków tytułem Jana Chrzciciela; autor starał się podkreślić, że Jakub i Jan byli pierwszymi uczniami Jezusa, stąd też owa egzegeza.

<sup>17</sup> *Księga nauki świętego Jakuba, syna Zebedeusza, brata Jana Ewangelisty...*, który głosił Ewangelię... w krainie Indii, w: STAROWIEYSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu*, s. 863–864.

<sup>18</sup> *Legenda hiszpańska*, w: STAROWIEYSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu*, s. 865–977.

<sup>19</sup> *Żywot Ś. Jakóba Apostoła, syna Zebedeuszowego, z Pisma Ś. i kościelnych historyj wzięty*, w: P. SKARGA, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok*, Kraków 1933, s. 87–90.

<sup>20</sup> W. MRUK, *Itinerarium de Brugis i opisane w nim szlaki przebiegające przez Polskę*, w: A. JACOWSKI, F. MRÓZ, I. HODOROWICZ (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Kraków 2008, s. 45.

<sup>21</sup> H. FROS, F. SOWA, *Księga imion i świętych*, t. III: H–Ł, Kraków 1998, s. 191.

<sup>22</sup> *Tamże*.

<sup>23</sup> A. CEGLIŃSKA, *Droga św. Jakuba. Via Regia. Dolny Śląsk*, Janice 2006, s. 5. Owy Jubileuszowy Rok Święty ma miejsce w roku, w którym dzień 25 lipca przypada na niedzielę.

<sup>24</sup> *Tamże*, s. 8.

Istotnym przekonaniem pielgrzymów było to, że poruszają się drogami, którymi niegdyś podążali sami święci. Także i w przypadku szlaków prowadzących do Composteli ludność przeświadczona była o przemierzaniu ich przez wielu pobożnych ludzi Kościoła, a nawet tych wyniesionych na ołtarze. Wśród znanych osobistości, które rzeczywiście wybrały się *via regia*, wymienić można: króla Austrii ALFONSA II (XI w.), św. DOMINIKA (XII/XIII stulecie), św. FRANCISZKA (XIII w.), św. BRYGIDĘ (XIV w.), św. IGNACEGO LOYOLĘ (XIV w.), JAKUBA SOBIESKIEGO — ojca króla JANA III SOBIESKIEGO (XVII w.), a także papieży: JANA XXIII, JANA PAWŁA II i BENEDYKTA XVI, który udał się w owo święte miejsce jeszcze przed wyborem go na następcę świętego Piotra<sup>25</sup> Obok przytoczonych postaci, wpisanych na stałe na kartach historii Europy, do głównego miejsca kultu św. Jakuba pielgrzymowali również zwykli ludzie — wszystkich stanów oraz zawodów.

Wędrujących do Santiago nazywano *peregrini* — ten właśnie łaciński tytuł stał się później bazą wyrazu „pielgrzym” niemal wszystkich europejskich języków<sup>26</sup> TERESA DUNIN-WĄSOWICZ podkreśla, że charakterystycznym symbolem pątnika wracającego z Santiago była muszla, tzw. *Pecten Maximus L*<sup>27</sup> Także i groby pielgrzymie na szlaku Drogi św. Jakuba najczęściej oznaczone zostały właśnie taką muszlą; co zaś ciekawe, te średniowieczne miejsca pochówków niejednokrotnie badane są przez archeologów i datowane na podstawie zawartych w nich znaków pątnicznych. Znajdują się one najczęściej tuż pod łokciem szkieletu bądź w okolicy jego miednicy — dokładnie tam, gdzie umiejscowiona była torba, gdyż zarówno źródła ikonograficzne, jak i archeologiczne wskazują na fakt noszenia muszli przez pielgrzyma właśnie na torbie (dotyczy to głównie stuleci XI–XIII, jako że w XIV i XV w. muszla noszona była także na kapeluszu, płaszczu czy kołnierzu). Powodem wybrania takiego właśnie symbolu podróżujących do Composteli była bez wątpienia ogromna liczba maź na wybrzeżach Galicji hiszpańskiej. Sam Jakub Starszy przedstawiany jest często z muszlą, bądź też z pielgrzymim kijem lub sakwą.

Europejski kult św. Jakuba rozwija się dziś przede wszystkim na terenach Hiszpanii oraz Portugalii, będących pod jego patronatem. Nie sposób z pewnością opisać mnogości szlaków prowadzących do Santiago de Composteli, gdyż znajdują się one w każdej części Europy. Istotnym jest jednak fakt, iż obecne drogi pielgrzymek pokrywają się w większości z drogami handlowymi oraz komunikacyjnymi, zaś literatura dotycząca peregrynacji do Composteli podkreśla trzy główne trasy prowadzące przez Francję: *via Touromena*, *via Lemosina* i *via Podiensis*<sup>28</sup>

<sup>25</sup> *Tamże*, s. 56.

<sup>26</sup> *Tamże*, s. 8–9. *Peregrini* to również bez wątpienia baza wyrazu zapożyczonego — „peregrynacji” Ciekawostką jest fakt, iż pielgrzymów podróżujących do Grobu Pańskiego nazywano *palmeros*, zaś do Rzymu — *romeros*.

<sup>27</sup> T. DUNIN-WĄSOWICZ, *Średniowieczne znaki pielgrzyma w Polsce. Komunikat*, w: H. ZAREMSKA (red.), *Peregrinations. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Warszawa 1995, s. 329.

<sup>28</sup> TAŻ, *Polskie drogi do Composteli (XII–XIV wiek)*, w: R. KNAPIŃSKI (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2002, s. 150–151. O europejskich pielgrzymkach

Kult Jakuba Starszego, który „stanowił jedną z więzi łączących całą Europę łacińską”<sup>29</sup>, nie ominął również Polski. Rozkwit polskich pielgrzymek do Santiago nastąpił w XII w. W tym czasie też (w latach 1133–1173) powstała *Liber Sancti Jacobi*, czyli „przewodnik dla pielgrzymów” AIMERICA PICAUDA, który to udzielał pątnikom wskazówek, ułatwiających dotarcie do grobu Jakuba<sup>30</sup>. Nie można zapomnieć o roli benedyktynów pochodzących ze środowiska leodycyjsko-lotaryńskiego; przyczynili się oni bowiem w znacznej mierze do recepcji kultu Jakubowego i to już w XI w., w związku z przywiezieniem przez nich do Polski tzw. *Sakramentaria tyńskiego*, tj. księgi liturgicznej, zawierającej kalendarz koloński z II połowy IX stulecia, gdzie święto Jakuba Starszego przypadało właśnie na dzień 25 lipca<sup>31</sup>.

Średniowieczne wykazy pielgrzymów do Santiago de Composteli nie obejmowały członków warstw niższych. Pewnym jest, że w podróż taką wyruszali kupcy z miejscowości nadbałtyckich (inkorporowanych w II połowie XV w. do Królestwa Polskiego); pielgrzymi niemieccy stanowili zaś na przełomie XIV i XV stulecia ok. 12% wszystkich pątników<sup>32</sup>. Jeśli chodzi o tereny państwa polskiego, to pielgrzymki do grobu św. Jakuba były raczej rzadkim zjawiskiem; odwrotnie zaś sprawa wyglądała w miastach nad Bałtykiem, związanych z Hanzą<sup>33</sup>. Przyczyny tego zjawiska nie trzeba szukać daleko — przez wieki bowiem Polska była krajem, z którego pątnicy udający się do Santiago musieli pokonać najdłuższą odległość na całej osi Wschód – Zachód<sup>34</sup>. Pomimo tych przeciwności, znamy imiennie co najmniej 7 Polaków, którzy udali się w taką pielgrzymkę przed 1400 r. (znalezli się oni wśród 134 pątników odnotowanych przez kancelarię aragońską w latach 1378–1422)<sup>35</sup>; liczba takich pątników była jednak najprawdopodobniej wyższa. Z badań przepro-

---

do Composteli powstało wiele artykułów, jednak nie to jest głównym przedmiotem badań niniejszej pracy; zob. m.in. H. BETTIN, D. VOLKSDORF, *Pielgrzymki w testamentach mieszczan stralsundzkich jako zwierciadło mieszczańskiej religijności*, w: KNAPIŃSKI (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła*, s. 211–233.

<sup>29</sup> H. SAMSONOWICZ, *Kult św. Jakuba i szlaki Jakubowe w Polsce*, w: KNAPIŃSKI (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła*, s. 126.

<sup>30</sup> A. WYRWA, *Stan i potrzeby badań nad średniowiecznymi podróżami z ziem polskich do „grobu” św. Jakuba Apostoła*, w: JACKOWSKI, MRÓZ, HODOROWICZ (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce*, s. 28.

<sup>31</sup> A. WITKOWSKA, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 168. Warto tutaj zaznaczyć, że święto św. Jakuba zaliczane jest w najstarszych kalendarzach polskich do tzw. *festa fori*, obchodzonego z wigilią oraz oktawą.

<sup>32</sup> SAMSONOWICZ, *Kult św. Jakuba i szlaki Jakubowe w Polsce*, s. 127.

<sup>33</sup> *Tamże*, s. 129.

<sup>34</sup> I. MIECK, *Polska a pielgrzymka do Santiago de Composteli (XII–XIV wiek)*, w: KNAPIŃSKI (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła*, s. 188. Warto podać za A. Wyrwą, że Polskę dzieliła od Hiszpanii odległość ponad 2000 km, z czym oczywiście wiązały się ogromne wydatki na tego typu pielgrzymkę; poza tym ludność w tych czasach posiadała niewielką wiedzę geograficzno-topograficzną o Europie, co również wpływało negatywnie na ilość pielgrzymek polskich do Composteli; zob. WYRWA, *Stan i potrzeby badań nad średniowiecznymi podróżami z ziem polskich do „grobu” św. Jakuba Apostoła*, s. 35.

<sup>35</sup> MIECK, *Polska a pielgrzymka do Santiago de Composteli (XII–XIV wiek)*, s. 189. Większość Polaków, których imiona zostały zarejestrowane w dokumentach aragońskich, została zidentyfikowana. Niemal wszyscy byli przedstawicielami bogatej szlachty, pochodzącymi z rodzin sprawujących wysokie stanowiska na dworze i w państwowej administracji.

wadzonych przez ANDRZEJA WYRWEŃ wynika bowiem, że w latach 1379–1415 było przynajmniej 15 pielgrzymów z Polski podróżujących do Composteli<sup>36</sup> Wiadomo jednak na pewno, że zasadniczy nurt pielgrzymek do grobu Jakubowego ustaje razem z zakończeniem schizmy oraz Soborem w Konstancji (1414–1418)<sup>37</sup> Wcześniej pielgrzymki te miały bez wątpienia charakter bardziej polityczny niż religijny, służyły kontaktom LUDWIKA WĘGIERSKIEGO, książąt mazowieckich oraz cesarza ZYGMUNTA LUKSEMBURCZYKA<sup>38</sup>

Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród 50 dokumentów, będących relacjami pątników do Composteli (do 1600 r.), trzy z nich są autorstwa Ślązaków<sup>39</sup>. Pierwszym z nich był NIKOLAUS VON POPPLAU, który odwiedził Santiago w 1484 r. (relację spisał po niemiecku, mimo tego że podobno należał do *famille polonaise* „*de Popielowo*” *germanisee*), drugim — PETER RINDFLEISCH z Wrocławia (pielgrzymujący w latach 1506–1507)<sup>40</sup>, zaś trzecim — ERICH LASOTTA VON STEBLAU (był w Composteli w 1581 r.)<sup>41</sup>

Istotnym procesem w historii polskich peregrynacji był powrót starowiekowych tradycji związanych z pielgrzymkami do Santiago de Composteli. Na początku XXI stulecia zaczęto gruntowniej przyglądać się organizacji polskiej *via regia*, zaś w 2003 r. europejska *Camino de Santiago* przedostała się do naszego kraju (a dokładniej — do Zgorzelca); od tej pory można było już formalnie wytyczać polski szlak Drogi Jakubowej<sup>42</sup> Początkowo zaczynał się on od katedry olsztyńskiej, a kończył w Toruniu (była to tzw. *Camino Polacco* – „Droga Polska”); z biegiem czasu jednak owa droga rozgałęziła się na inne rejony Polski: w 2004 r. powstała Dolnośląska Droga św. Jakuba, w 2006 r. — Wielkopolska Droga św. Jakuba, w 2008 r. — Droga Żytawska. Wymienić należałoby także: Małopolską Drogę św. Jakuba, Lęborską Drogę św. Jakuba, Drogi św. Jakuba na „Szlaku Piastowskim” (z Mogilna, przez Trzemeszno do Gniezna), Nyską Drogę św. Jakuba<sup>43</sup>, Ślązańską

<sup>36</sup> WYRWA, *Stan i potrzeby badań nad średniowiecznymi podróżami z ziem polskich do „grobu” św. Jakuba Apostoła*, s. 32.

<sup>37</sup> *Tamże*, s. 33.

<sup>38</sup> J. WIESIOŁOWSKI, *Podróże Polaków do Composteli w XIV i XV wieku — stosunki dyplomatyczne i szlachecki model wykształcenia*, w: KNAPIŃSKI (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła*, s. 206–207.

<sup>39</sup> MIECK, *Polska a pielgrzymka do Santiago de Composteli (XII–XIV wiek)*, s. 193.

<sup>40</sup> Pielgrzym ten wyruszył do Santiago łądem z Antwerpii; w tym samym roku rada miejska we Wrocławiu wydała Jerzemu Schlebnitzowi z Widawy oraz Janowi Wenczelowi z Lubania list polecający na drogę do grobu św. Jakuba, zob. CEGLIŃSKA, *Droga św. Jakuba. Via Regia. Dolny Śląsk*, s. 10.

<sup>41</sup> MIECK, *Polska a pielgrzymka do Santiago de Composteli (XII–XIV wiek)*, s. 193. Źródła określają von Steblaua jako „Polaka na służbie Filipa II”, zob. CEGLIŃSKA, *Droga św. Jakuba. Via Regia. Dolny Śląsk*, s. 10.

<sup>42</sup> E. MENDYK, *Droga św. Jakuba w Polsce — nowy początek starej tradycji*, w: JACKOWSKI, MRÓZ, HODOROWICZ (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce*, s. 67.

<sup>43</sup> W Nysie znajduje się jedno z głównych centrów kultu św. Jakuba w Polsce, pominięte w dalszych badaniach ze względu na istniejące już liczne opracowania; zob. m.in.: K. DUBIEL, *Nyska bazylika św. Jakuba. Przewodnik*, Nysa 2011; E. WÓLKIEWICZ, *Mieszczanie a Kościół w średniowiecznej Nysie*, Opole 2004; W. URBAN, *Z dziejów kościoła i parafii św. Jakuba w Nysie*, Nysa 1998.

Drogę św. Jakuba, Drogę Ogrodniki – Trzemeszno, Sudecką Drogę św. Jakuba, Miedzianą Drogę św. Jakuba, Lubelską Drogę św. Jakuba, Pomorską Drogę św. Jakuba, Sądecką Drogę św. Jakuba, Lubuską Drogę św. Jakuba, Mazowiecką Drogę św. Jakuba, Warszawską Drogę św. Jakuba, Nadwarciańską Drogę św. Jakuba, Beskidzką Drogę św. Jakuba oraz tzw. Drogę św. Jakuba *via regia*, czyli szlak prowadzony wzdłuż dawnej *via regia* (z Kijowa, przez Lwów, Kraków, Wrocław, Lipsk, Kolonię, Akwizgran do Paryża)<sup>44</sup>. Ukazane powyżej szlaki zostały już w znacznej mierze omówione. Inaczej sprawa ma się w przypadku kultu „syna gromu” na historycznym terenie Górnego Śląska, gdzie Droga Jakubowa dopiero zaczyna się kształtować, zaś na wytyczonych czy opisanych już szlakach brakuje miejsc, w których kult Jakuba Większego rozwijał się od stuleci.

Popularność *via regia* sprawiła, że na wspomnianym terenie wzrasta ilość miejscowości oznaczonych muszlą św. Jakuba i włączonych do sieci jego dróg. Wydany został już przewodnik pielgrzyma po województwie opolskim, który zamówić można na oficjalnej stronie internetowej Dróg św. Jakuba w Polsce<sup>45</sup>

W owym przewodniku główny szlak pątniczy wytyczony jest na linii: Góra św. Anny – Opole – Brzeg. Na trasie znajdują się ponadto mniejsze miejscowości, takie jak: Ligota Dolna, Kamień Śląski, Czarnowąsy, Dobrzeń Wielki i Mikolin<sup>46</sup>. Niestety, zabrakło na nim miejsc, które historycznie powiązane są z postacią Jakuba Starszego, jako że od wieków znajdują się w nich kościoły pod wezwaniem tego świętego. Wśród tych miejscowości należałoby wymienić, a także krótko opisać: Jemielnicę, Mechnicę, Pawłowiczki, Debrzyce, Nasiedle, Rogów Opolski, Prężynę oraz Lubrzę<sup>47</sup>

Pierwszym omawianym w tej części artykułu ośrodkiem kultu Jakuba Starszego będzie Jemielnica. Miejscowość ta posiada swój średniowieczny rodowód; najstarsza jej osada powstała bowiem nie później niż w XII stuleciu<sup>48</sup>. Co jednak istotne,

<sup>44</sup> *Tamże*, s. 68–71.

<sup>45</sup> <http://www.camino.net.pl/przewodniki/?p=21> (aktualizacja: 06. 2013 r.).

<sup>46</sup> Kolejny odcinek szlaku Jakubowego ma być poprowadzony od Opola, przez Racibórz (znajduje się tam kościół pw. św. Jakuba), Opawę do Ołomuńca.

<sup>47</sup> Kolejność nazw omawianych miejscowości nie jest przypadkowa; szlaki Małopolskiej i Opolskiej Drogi Świętego Jakuba mają się bowiem łączyć na Górze św. Anny. Na północny wschód od tego miejsca mamy jednakże jedno z centrum kultu — Jemielnicę, na południe od Góry św. Anny znajdują się również kościoły w Mechnicy, Pawłowiczkach, jeszcze bardziej na południe — w Debrzycach i Nasiedlu. Na zachód od Góry św. Anny znajduje się z kolei Rogów Opolski, od niego zaś (znowuż na południe, tym razem w kierunku zachodnim) można byłoby udać się do Prężyny i Lubrzy. Jednym z ostatnich przystanków Opolskiej Drogi św. Jakuba jest Skorogoszcz, włączony już do szlaku. Poza tym, pod wezwaniem Jakuba Starszego był niegdyś kościół w Laskowicach Małych (dziś posiada wezwanie Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny); zob. J. JUNGNITZ, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln*, Breslau 1904, s. 342.

<sup>48</sup> WUOZ Opole, Karta biała nr 2011/74, W. ŻURAKOWSKI, *Jemielnica. Zespół klasztoru pocysterskiego*. Klasztor cysterski w Jemielnicy opisany został również w: J. RAJMAN, *Jemielnica. Wieś i klasztor cysterski na Górnym Śląsku*, Katowice 1995.

najprawdopodobniej już w XII w. istniał w Jemielnicy drewniany kościół pod wezwaniem św. Jakuba. Warto dodać, że jemielnicka parafia zachowała przewagę wsi książęcych nad rycerskimi jeszcze z XIV w., zaś kościół parafialny istniał z całą pewnością już w 1285 r. (jego proboszczem był wtedy niejaki SDEZLAU)<sup>49</sup> Co do świątyni pod wezwaniem św. Jakuba, została ona ponownie konsekrowana w 1477 r. (uległa bowiem dewastacji podczas najazdu husytów w 1428 r.), jednak już pod wezwaniem Wszystkich Świętych<sup>50</sup>

Opisując dzieje Jemielnicy, nie można zapomnieć o klasztorze cystersów, ufundowanym właśnie w tym miejscu przed 1289 r.<sup>51</sup> Drewniany klasztor znajdował się bowiem przy wspomnianym już kościele św. Jakuba Apostoła. BOLKO I ufundował w 1307 r. nowy budynek opactwa (z racji na ciężką sytuację cystersów w Jemielnicy) oraz kościół pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny, na który też przeniesiono wezwanie św. Jakuba.

Warto przywołać zabytki ruchome kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, świadczące o kulcie św. Jakuba w Jemielnicy<sup>52</sup> W świątyni tej znajduje się bowiem obraz przedstawiający Jakuba Starszego, pochodzący z II połowy XVIII w. (najprawdopodobniej autorstwa MICHAŁA WILLMANA)<sup>53</sup>. Dzieło prezentuje „syna gromu” jako pątnika, z głową obróconą w kierunku unoszącego się nad nim anioła. Święty trzyma swój pielgrzymi kij (w lewej ręce), ubrany zaś jest w suknię ciemnobrązową, na niej przyodziany ma czerwony płaszcz<sup>54</sup>

Trzeba dodać, że w omawianej świątyni umiejscowiony jest również boczny ołtarz św. Jakuba, który niewątpliwie poświadcza o rozwijającym się tam kulcie syna Zebedeusza. Znajdują się na nim dwie rzeźby autorstwa JANA JERZEGO LEHNERTA<sup>55</sup> z 1763 r., przedstawiające św. Andrzeja oraz św. Judę Tadeusza. Ten sam twórca stworzył kolejne, umieszczone w owym ołtarzu bocznym, dzieło – płasko-rzeźbę obrazującą scenę męczeństwa Jakuba Starszego. Widzimy na niej klęczącego bokiem świętego, za którego plecami znajduje się oprawca z mieczem w dłoni. Ponad Jakubem przedstawiony jest z kolei obłok z aniołem trzymającym w prawej ręce wieniec z liści laurowych<sup>56</sup>

Po omówieniu świątyni związanej z zakonem cystersów, warto przejść do kolejnego kościoła — znajdującego się w Mechnicy i obchodzącego odpust w dniu

<sup>49</sup> WUOZ Opole, Karta biała nr 2011/74...

<sup>50</sup> *Tamże*.

<sup>51</sup> Za prawdopodobną uznaje się 1259 r., zaś w 1289 r. odnotowano opata Mikołaja z Jemielnicy na zjeździe opatów w Lubiążu; zob. *tamże*.

<sup>52</sup> Informacje pochodzą z kart ewidencyjnych zabytków ruchomych; w tym przypadku będzie to: WUOZ Opole, Karta ewidencyjna zabytków ruchomych, T. CHRZANOWSKI, *Jemielnica*.

<sup>53</sup> *Tamże*. Michał Willmann (1630–1706) — malarz, zwany „śląskim Rafaelem”; największy zbiór jego dzieł znajduje się aktualnie w Muzeum Narodowym we Wrocławiu.

<sup>54</sup> *Tamże*.

<sup>55</sup> Artysta pochodził z Opawy.

<sup>56</sup> *Tamże*.



świętego, tj. 25 lipca<sup>57</sup>. Samą miejscowość wymienia dokument pochodzący z 1243 r. (wspomina o Mechnicy jako przynależności do bożogrobców z Miechowa)<sup>58</sup>, zaś kościół pw. św. Jakuba Apostoła wzniesiony został w 1629 r.<sup>59</sup>

Zatrzymując się przy tej budowli, trzeba wspomnieć o zabytkach ruchomych, poczynając od ołtarza głównego, na którym znajduje się obraz św. Jakuba z połowy XIX w. (autorstwa RAPHAELA SCHÄLLA)<sup>60</sup>. Kompozycja tego dzieła sztuki jest dwufazowa — w centrum, na obłoku widać bowiem klęczącego Jakuba, ze złożonymi modlitewnie dłońmi (towarzyszą mu putta z atrybutami). W górnej części z kolei, ponad świętym, wyłania się z obłoków Trójca Święta — Bóg Ojciec oraz Syn siedzą zwróceniu ku sobie, zaś w górze, pomiędzy nimi, unosi się gołębica symbolizująca Ducha Świętego<sup>61</sup>

Kolejna świątynia Boża, o której należałoby wspomnieć, znajduje się w Pawłowiczkach i posiada patronat świętych Andrzeja oraz Jakuba<sup>62</sup>. Na temat pawłowickiej świątyni powstała już pozycja drukowana<sup>63</sup>

Idąc dalej ścieżką górnośląskich kościołów pod wezwaniem św. Jakuba, należy zahaczyć o parafię św. Jakuba Starszego Apostoła w Debrzycach<sup>64</sup>. Sama wieś należała już w XIII w. do joanitów w Grobnikach, którzy zbudowali tę świątynię najprawdopodobniej na przełomie XVI i XVII stulecia. O kulcie Jakuba Starszego na opisywanym terenie świadczy również kościół w Nasiedlu (obchodzący odpust jedynie w uroczystość Jakuba Starszego), który to wpisał się na karty historii w 1335 r., kiedy to bracia SWERCZO oraz MARKWARZ NASILA oddali patronat nad kościołem premonstratensom w Hradisku koło Ołomuńca<sup>65</sup>

Niezwykle cennym zabytkiem, będącym świadectwem oddawania czci Jakubowi Starszemu na Górnym Śląsku, jest świątynia w Rogowie Opolskim<sup>66</sup>. W przy-

<sup>57</sup> *Rocznik Diecezji Opolskiej 1974*, Opole 1974, s. 155.

<sup>58</sup> *Tamże*.

<sup>59</sup> Zob. protokół wizytacyjny z 1679 r.: JUNGnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, s. 172, gdzie autor pisze: *Parochialis ecclesiae in sacrae caesariae maiestatis villa Mechnice lignae, (...) anno 1629 erecta et in honorem s. Jacobi consecrata*.

<sup>60</sup> WUOZ Opole, Karta ewidencyjna zabytków ruchomych, P. GODLEWSKI, *Mechnica*.

<sup>61</sup> *Tamże*. Można dodać, że znajdująca się na obrazie postać Boga Ojca odziana jest w czerwoną szatę i niebieski płaszcz, z kolei Jezusa widzimy w płaszczu żółtym.

<sup>62</sup> Odpusty w tejże parafii odbywają się w dniach: św. Jakuba (25 lipca); św. Andrzeja (30 listopada); zob. *Rocznik Diecezji Opolskiej 1974*, s. 130.

<sup>63</sup> A. PASSON, *Kronika Pawłowiczek. Z dziejów parafii*, Opole 2001.

<sup>64</sup> Kościół ten obchodzi 2 odpusty — w dzień św. Jakuba Starszego oraz w uroczystość św. Teresy od Dzieciątka Jezus (w kaplicy); zob. *Rocznik Diecezji Opolskiej 1974*, s. 110. O Debrzycach (Schönbrunn) wspomina też protokół z 1667 r.: J. JUNGnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiaconat Breslau*, Breslau 1902, s. 713.

<sup>65</sup> *Rocznik Diecezji Opolskiej 1974*, s. 60.

<sup>66</sup> Kościół pierwszy raz wzmiankowany był w 1335 r. Istnienie kościoła potwierdzone zostało przez Galharda z Carces, nuncjusza papieskiego, w jego rejestrze należności; o Rogowie i samym Galhardzie w: *Regesten zur schlesischen Geschichte 1334–1337*, w: K. WUTKE, E. RANDT, H. BELLEE (red.), *CodSil*, t. XXII, Breslau 1922, s. 31, 37.

padku tej miejscowości wiele istotnych informacji przekazują źródła pochodzące ze zbiorów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, to jest Karty białe<sup>67</sup> oraz Karty ewidencyjne zabytków ruchomych<sup>68</sup>.

Omawiając kościół w Rogowie, trzeba wspomnieć o znajdujących się w nim zabytkach ruchomych, powiązanych z kultem brata Jana Apostoła. Na głównym ołtarzu znajduje się ołtarz patronów, pochodzący dopiero z 1921 r. (wykonał go C. LESZCZYŃSKI)<sup>69</sup>. Dzieło to zawiera kompozycję figuralną z przedstawieniem postaci św. Filipa (stojącego na schodach, trzymającego czarną księgę; posiada on starcze rysy, zaś ubrany jest w długi, czerwony płaszcz) oraz znajdującego się za nim św. Jakuba. Jest to bez wątpienia Jakub Starszy, o czym świadczy trzymany w prawej dłoni kij pielgrzymi (w lewej ręce trzyma księgę; ubrany jest w białą suknię, zielony płaszcz, posiada ostre rysy twarzy, brązowe, gęste włosy oraz brodę). Po bokach obrazu znajdują się jeszcze pełnoplastyczne rzeźby św. Filipa oraz Jakuba, pochodzące z II połowy XVII w.<sup>70</sup>

Wspomniano już, że kolejnymi miejscami kultu św. Jakuba są Prężyna oraz Lubrza. Jeśli chodzi o pierwszą świątynię, to warto zaznaczyć, iż obchodzi ona trzy odpusty w roku kościelnym; pierwszy z nich odbywa się oczywiście w dniu św. Jakuba Starszego (25 lipca), drugi – na uroczystość św. Barbary, trzeci zaś – w dzień św. Marii Magdaleny<sup>71</sup>. Pierwszy kościół w Prężynie, ufundowany w 1233 r. przez biskupa wrocławskiego TOMASZA I, znajdował się pod wezwaniem św. Piotra<sup>72</sup>. Obecny, neogotycki kościół wzniesiony został w latach 1888–1889 (jego konsekracja odbyła się 14 lipca 1893 r.).

Co jednak istotne dla badań górnośląskiego kultu „syna gromu”, w świątyni tej znajdują się zabytki ruchome związane z postacią Jakuba Starszego. Pierwszym z nich jest witraż (lata 90-te XIX w., autor: B. UZKE, Monachium), na którym widać trzymającego oburącz księgę brata Jana Apostoła. Drugi zabytek to obraz św. Jakuba z Composteli (dzieło pochodzące z końca XIX w.)<sup>73</sup>. Przedstawiona została

<sup>67</sup> WUOZ Opole, Karta biała nr 3/50, W. ŻURAKOWSKI, *Rogów Opolski*.

<sup>68</sup> WUOZ Opole, Karta ewidencyjna zabytków ruchomych, M. WAKULSKA, *Rogów Opolski*.

<sup>69</sup> *Tamże*. Sama parafia została erygowana dopiero 1 maja 1926 r.

<sup>70</sup> *Tamże*.

<sup>71</sup> *Rocznik Diecezji Opolskiej 1974*, s. 55.

<sup>72</sup> T. CHRZANOWSKI, M. KORNECKI (red.), *Województwo opolskie* (KZSP, t. VII, z. 12), Kraków 1969, s. 53. W pozycji: T. KOZACZEWSKI, *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejscowości P–S)*, Wrocław 1992, s. 11, również widnieje informacja, że pierwotny kościół był pod wezwaniem św. Piotra; z kolei w *Roczniku Diecezji Opolskiej 1974*, s. 55, autor informuje nas, że pierwotna świątynia w Prężynie znajdowała się pod patronatem Piotra oraz Pawła. Informacje na temat Prężyny (Pramsen, Gross Prombsen), a także samego kościoła pw. Jakuba podaje również protokół wizytacyjny z 1688 r. w: JUNGNITZ, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakoniat Oppeln*, s. 542. Możemy tam m.in. odczytać: *In pago Gross Prombsen vulgo Magna-Pranzena est ecclesia parochialis consecrata sub titulo s. apostoli Iacobi maioris, quam di possidebant Templares; dedicatio celebratur dominica prima post festum s. Michaelis (...)*; zob. *tamże*, s. 542.

<sup>73</sup> WUOZ Opole, Karta ewidencyjna zabytków ruchomych, P. GODLEWSKI, *Prężyna*. Płótno obrazu posiada kształt prostokąta zamkniętego łukiem ostrym.

na nim najprawdopodobniej scena cudownego patronatu Jakuba Większego nad wojskami chrześcijańskimi w wojnach z Saracenami w Hiszpanii w XI w., bądź też ofensywę chrześcijan i klęskę islamistów w XIII stuleciu. Na górze obrazu znajduje się młodzieńcza postać Jakuba Starszego (święty unosi rękę); w dolnej części owego dzieła sztuki widzimy z kolei scenę bitwy – uciekających Maurów oraz rannego wojownika muzułmańskiego<sup>74</sup>. Obraz ten bez najmniejszych wątpliwości miał za zadanie uwydatnić rolę Jakuba Starszego w świecie chrześcijańskim (szczególnie zaś tam, gdzie święty sprawuje swój patronat, w tym, w głównej mierze, w Hiszpanii).

Druga z przytoczonych miejscowości, to jest Lubrza<sup>75</sup>, wymieniona była już w dokumentach z 1233 r., jednak pierwsza wzmianka o kościele oraz proboszczu parafii pochodzi z 1464 r.<sup>76</sup> Trzeba jednak zaznaczyć, że obecna świątynia pod wezwaniem Jakuba Starszego zbudowana została pod koniec XVIII w., w latach 1797–1798; z poprzedniego kościoła zachowała się jednak renesansowa wieża, którą można podziwiać także i dziś<sup>77</sup>

Jeśli chodzi o tradycje związane z dniem uroczystości św. Jakuba, to nadal w Lubrzy praktykuje się obrzędy związane z kultem Jakubowym. Odpust odbywa się bowiem w najbliższą dniem 25 lipca niedzielę, jednakże już w sobotę, czyli w wigilię św. Jakuba, mają miejsce tak zwane „dróżki Jakubowe” (procesja ulicami Lubrzy, kończąca się Eucharystią na cmentarzu). W samą niedzielę sprawowana jest msza odpustowa, zaś przez cały dzień odbywa się biesiada. Z całą pewnością warto wybrać się zwiedzić owy kościół, szczególnie w uroczystość św. Jakuba Apostoła, gdyż kult świętego w dalszym ciągu jest tam praktykowany<sup>78</sup>

Niedawno, bo w kwietniu 2013 r., odbyło się otwarcie Szlaku św. Jakuba *via regia*, biegnącego przez Górny Śląsk i Zagłębie, z Sączowa do Piekar Śląskich. Od 20 kwietnia tereny te połączone zostały z Santiago de Compostela, poszerzając sieć Dróg Jakubowych w Polsce. 1 czerwca 2013 r. otwarto kolejny szlak, tym razem na linii Piekary Śląskie – Zbrostawice – Toszek<sup>79</sup>. Nie ulega jednak wątpliwości, iż na terenie obecnego województwa śląskiego brakuje kilku miejscowości, które powinny znaleźć się na ścieżkach *via regia*.

Warto przyrzeć się w pierwszej kolejności kościołom, które znajdują się na terenie dzisiejszej diecezji gliwickiej: w Lubrzy i Sośnicowicach. Cenne informacje

<sup>74</sup> *Tamże*.

<sup>75</sup> Miejscowość wymienia w swych wizytacjach autor protokołu wizytacyjnego z 1678 r. (jako Laibor, Leuber), jednak nie poświęca jej wiele miejsca (wspomina o parafii w Lubrzy); zob. JUNGNETZ, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakoniat Oppeln*, s. 175.

<sup>76</sup> *Rocznik Diecezji Opolskiej 1974*, s. 231.

<sup>77</sup> CHRZANOWSKI, KORNECKI (red.), *Województwo opolskie*, s. 40. Pod ową wieżą znajduje się sklepienie krzyżowo-żebrowe.

<sup>78</sup> Informacje pochodzą z rozmowy z ks. proboszczem tamtejszej parafii.

<sup>79</sup> Szlak ten ze Zbrostawic biegnie przez Księży Las, Łubie, Kopienicę, Zacharzowice, Wilkowiczki do Toszka; Droga św. Jakuba rozciąga się dalej i prowadzi m.in. przez: Pawłowice, Ligołę Toszecką, Kolutin, Balcarzowice, Sieronowice, Zimną Wódkę oraz Klucz.

na temat świątyni znajdującej się w pierwszej miejscowości, pod wezwaniem Jakuba Starszego Apostoła, odnaleźć możemy w protokole wizytacyjnym z 1792 r., opracowanym oraz przedrukowanym przez BERNARDA SZCZECHA<sup>80</sup> W opracowaniu tym można przeczytać, że najstarszy protokół wizytacyjny parafii w Lubszy pochodził z 1598 r. i miał na celu zapoznanie się w sytuacją Kościoła katolickiego w czasach reformacji<sup>81</sup>

Mówiąc o kościele w Lubszy, trzeba jeszcze przytoczyć daty jego odpustów. Pierwszy z nich ma miejsce 23 kwietnia, drugi zaś — 25 lipca, tj. w uroczystość św. Jakuba Starszego. Ta niewielka parafia (licząca obecnie niecałe 3 tysiące wierznych) oraz kościół, którego budowniczym miał być podobno w XV w. pisarz książąt opolskich i właściciel pobliskiego miasta Woźniki, PIOTR Z LUBSZY<sup>82</sup>, pochwalić się może pielęgnowaniem kultu Jakubowego (czego wyrazem może być m.in. uroczyste obchodzenie święta Jakuba Starszego) i bez wątplenia zasługuje na uwagę zainteresowanych czią oddawaną jednemu z synów Zebedeusza oraz samą Droga św. Jakuba.

Druga miejscowość, o której nie można zapomnieć w kwestii omawiania miejsc kultu „syna gromu”, to Sośnicowice, gdzie znajduje się kościół pw. św. Jakuba Starszego. Parafię tę wymieniał już protokół wizytacyjny z 1688 r., gdzie odczytać można m.in.:

*Parochus sextus decimus. In oppido Sosnissowitz est ecclesio munrata, violoda per occupatiorem haereticorum, satis magra et ampla, sub titulo s. Iacobi apostoli et s. Ioseph<sup>83</sup>*

Prawa miejskie otrzymać miała ta miejscowość w 1526 r., zaś nieco wcześniej pierwotna sośnicowicka świątynia zniszczona została w wyniku wojen husyckich w 1433 r.<sup>84</sup> Same Sośnicowice ucierpiały w czasie wojny trzydziestoletniej (w 1626 r.); nie oszczędziły ich również pożary, mające miejsce w latach 1780 oraz 1839 r.<sup>85</sup> W trakcie pierwszego z nich spaliła się druga świątynia, wybudowana na miejsce pierwszej (tak jak pierwotna — drewniana, późnogotycka, orientowana)<sup>86</sup>. Mimo tego, Sośnicowice mogą pochwalić się pięknym kościołem, a nawet pałacem, zaś miejsca te niewątpliwie warto odwiedzić, szczególnie poruszając się śląskim szlakiem Drogi św. Jakuba.

<sup>80</sup> B. SZCZECH, *Kościół św. Jakuba w Lubszy w świetle protokołu wizytacyjnego z 1792 roku*, Zabrze 1993.

<sup>81</sup> *Tamże*, s. 1. Pomysłodawcą tej inicjatywy był biskup krakowski Jerzy Radziwiłł.

<sup>82</sup> *Tamże*.

<sup>83</sup> JUNGNTZ, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakoniat Oppeln*, s. 421. W publikacji Jungnita pojawiły się również protokoły wizytacyjne o Sośnicowicach (Szoszcinowice) z 1679 r.; zob. *tamże*, s. 106–107.

<sup>84</sup> *Rocznik Diecezji Gliwickiej 1998*, Opole 1998, s. 163.

<sup>85</sup> I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Województwo katowickie* (KZSP, t. VI, z. 5), Katowice 1966, s. 81.

<sup>86</sup> *Rocznik Diecezji Gliwickiej*, s. 163.

Zatrzymując się już na samym kościele pw. św. Jakuba Starszego, trzeba zaznaczyć, iż został on odbudowany po owym wielkim pożarze z 1780 r., w latach 1786–1795, w stylu barokowym, wedle projektu architekta KAROLA HAINZEGO z Ujazdu<sup>87</sup>, zaś kosztem parafian oraz kolatora IGNACEGO CHOZIŃSKIEGO<sup>88</sup>. Kolejne uszkodzenie świątyni, tym razem nieznaczące, miało miejsce w trakcie działań wojennych w 1945 r.; w tym samym czasie też była ona odremontowana<sup>89</sup>

Odpust w sośnicowickiej parafii ma miejsce w czwartą niedzielę lipca, co niewątpliwie związane jest z uroczystością Jakuba Apostoła (25 lipca)<sup>90</sup>. Po sumie odpustowej odprawia się uroczystą procesję dookoła kościoła<sup>91</sup>. Parafia sośnicowicka składa się z pięciu miejscowości. Tydzień przed odpustem głównym obchodzone jest wspomnienie św. Marii Magdaleny w leśnej kaplicy w Goszycach<sup>92</sup>

Choć parafia w Sośnicowicach jest niewielka (liczy nieco ponad 3 tys. wiernych), to nadal odnaleźć można tam ślady kultu św. Jakuba Starszego, dlatego też nie można zapomnieć o niej w toku wyznaczania szlaku Jakubowego w Polsce.

Mówiąc o kulcie św. Jakuba na Górnym Śląsku, nie można oczywiście pominąć terenów, które dziś wchodzą w skład archidiecezji katowickiej. Także i tam bowiem odnaleźć można miejsca słynące z kultu Jakubowego, rozwijającego się w nich od wieków. Górnośląski szlak *via regia* pomija, niestety, Wisłę Małą, gdzie do dziś przecież podtrzymywane są tradycje związane z uroczystością św. Jakuba Starszego.

Wisła Mała to wieś położona w powiecie pszczyńskim. Wspominały już o niej protokoły wizytacyjne z lat 1652, 1679 oraz 1688, jednak informacje dotyczące Wisły Małej (*Deutsch-Weichsel*) w publikacji Jungnitza, są niestety, śladowe<sup>93</sup>. Miejscowość ta była wymieniona już w trzynastowiecznym dokumencie, w którym biskup wrocławski, WAWRZYNIEC, nadał klasztorowi Zbawiciela w Rybniku dziesięcinę ze wsi w kasztelanii cieszyńskiej oraz 14 innych posiadłości<sup>94</sup>

<sup>87</sup> Architekt ten opracował również projekty kościołów m.in. w Ujeździe i Zalesiu.

<sup>88</sup> REJDUCH-SAMKOWA, SAMEK (red.), *Województwo katowickie*, s. 81.

<sup>89</sup> *Tamże*.

<sup>90</sup> *Rocznik Diecezji Gliwickiej*, s. 162.

<sup>91</sup> Informacje pochodzą od ks. proboszcza tamtejszej parafii.

<sup>92</sup> Obecnie na terenie parafii znajduje się sześć kapliczek: 1. w Domu Opieki w Sośnicowicach, 2. pw. św. Marii Magdaleny w Goszycach, 3. pw. św. Rocha w Trachach, 4. pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Łanach Wielkich, 5. pw. św. Jana Nepomucena w Łanach Wielkich, 6. pw. św. Jadwigi w Choryńskowicach; zob. *Rocznik Diecezji Gliwickiej*, s. 162.

<sup>93</sup> JUNGNITZ, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakoniat Oppeln*, s. 23, 258, 417.

<sup>94</sup> Zob. *Wawrzyniec, biskup wrocławski, nadaje klasztorowi Zbawiciela w Rybniku dziesięcinę ze wsi w kasztelanii cieszyńskiej oraz 14 dalszych wyliczonych posiadłości, nadto zatwierdza w posiadaniu klasztoru dziesięcinę ze wsi rycerskich oraz cła w Siewierzu*, w: K. MALECZYŃSKI (wyd.), *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. III, Wrocław 1964, nr 283. Dokumenty (dwa) wystawione zostały we Wrocławiu i Smarchowie 25 i 27 maja 1223 r.; zob. też C. GRÜNHAGEN (wyd.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, CodSil, t. I, Breslau 1884, nr 266, 267.

Wiele cennych informacji na temat Wisły Małej przynosi źródło archiwalne, jakim jest Karta biała tej miejscowości, pochodząca z Archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach<sup>95</sup>. Dowiadujemy się z niej m.in. tego, że obecny kościół parafialny, pw. św. Jakuba Starszego, wzniesiono w 1775 r. Wybudować miał go JERZY ŁASKA z Cybia, zwany BUCZAŁĄ<sup>96</sup>. W 1782 r. inny budowniczy, JERZY KOSZTURA z Łąki, wznosił przy kościele nową wieżę, która połączona została z nawą dopiero w latach 20-tych XX stulecia<sup>97</sup>.

Nie ulega wątpliwości, iż wnętrze świątyni świadczy o zachowaniu przez nią jej pierwotnego, barokowego charakteru, co też niewątpliwie wpływa na jej atrakcyjność i tym samym zachęcić powinno do jej zwiedzenia, szczególnie pielgrzymów poruszających się śląskim szlakiem *via regia*. Kościół ten obchodzi dwa odpusty — jeden w niedzielę po 25 lipca (co jest oczywiście związane z uroczystością św. Jakuba), drugi zaś w święto Matki Boskiej Dobrej Rady, tj. w ostatnią niedzielę kwietnia<sup>98</sup>.

Trzeba jednak zwrócić uwagę na jeszcze jedną świątynię, która kryje w swym wnętrzu zabytki ruchome świadczące o tego typu kulcie, tj. na budowlę wzniesioną w Moszczenicy. Znajduje się w niej bowiem monstracja barokowa z plakietkami na glorii; wśród figur odnaleźć możemy zaś postać św. Jakuba (dzieło to pochodzi z II połowy XVIII w.)<sup>99</sup>.

Omawiając kult św. Jakuba na wspomnianym terenie, warto jeszcze przywołać dane pochodzące z ksiąg chrzcielnych parafii w Wiśle Małej, które to informują o popularności imienia Jakub w konkretnych latach (co również stanowi odzwierciedlenie jednej z możliwych form kultu świętego).

Interesujące nas księgi chrzcielne pochodzą z losowo wybranych lat 1766–1821<sup>100</sup> oraz 1821–1857<sup>101</sup>. Trzeba jednak zaznaczyć, że w parafii tej miesięcznie rodziło się od 1 do 2 dzieci.

W 1766 r. przyszedł na świat jeden *Jacob* — w lipcu<sup>102</sup>. Jako że w siódmym miesiącu roku kalendarzowego obchodzone jest święto Jakuba Starszego, najczęściej w tym czasie nadawano na chrzcie jego imię. Przez kolejne dwa lata ani jeden chłopiec nie otrzymał na chrzcie imienia Jakub, dopiero w lipcu 1769 r. ochrzczono jednego Jakuba. W latach 1770, 1772 oraz 1773 znowuż nie ma ani jednego dziecka o tym imieniu, z kolei po jednym Jakubie narodziło się w latach 1771 i 1773.

<sup>95</sup> WKZ Katowice, Karta biała nr 489/65, M. ŁABUZ, *Wisła Mała*.

<sup>96</sup> *Tamże*.

<sup>97</sup> *Tamże*.

<sup>98</sup> *Katalog Diecezji Katowickiej 1981*, Katowice 1981, s. 187.

<sup>99</sup> I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Województwo katowickie*, (KZSP, t. VI, z. 14), Warszawa 1960, s. 10.

<sup>100</sup> Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Księgi metrykalne parafii w Wiśle Małej, KM 00695.

<sup>101</sup> *Tamże*, KM 00992.

<sup>102</sup> *Tamże*, KM 00695.

Spis z 1775 r. przedstawia omawianą kwestię następująco: *Jacob (April)*, *Jacob (April)*, *Jacob (July)*<sup>103</sup>

Po tym czasie następuje kilkuletnia przerwa w nadawaniu chłopcom tego imienia, zakończona w lipcu 1779 r. (*Jacob*). Rok później, także w lipcu, pojawia się kolejny *Jacob*, później dopiero w kwietniu 1882 r. (w wersji *Jacobus*)<sup>104</sup> W 1883 r. widać już wyraźnie dwie formy tego imienia: *Jacobus* (marzec), *Jacob* (lipiec), *Jacob* (wrzesień)<sup>105</sup>

Imię *Jacob* pojawia się również (za każdym razem w tych przypadkach — raz do roku) w latach 1785, 1787, 1789<sup>106</sup> Po 1789 r. następuje przerwa w księgach metrykalnych; zapiski wznowione zostają dopiero w 1818 r., w którym odnotowano jednego chłopca ochrzczonego imieniem *Jacob*. W 1819 r. imię Jakub pojawia się za to dwukrotnie — raz jako drugie imię (*Johann Jacob*, w maju), raz jako pierwsze (*Jacob*, w czerwcu)<sup>107</sup>

Kolejne źródło dotyczące parafii w Wiśle Małej to księgi metrykalne z lat 1821–1857. W pierwszym roku (1821) można odnaleźć dane mówiące o: *Georgius Jacobus (April)*, *Jacob (July)*<sup>108</sup>

Co ciekawe, imię *Jacob* w ciągu kilku lat było dwukrotnie łączone z imieniem *Paul* (1844 r., 1849 r. — *Paul Jacob*)<sup>109</sup>. Kolejna interesująca sytuacja pojawia się w 1852 r., w którym to odnotowano jednego chłopca o imieniu *Jacob*, brata bliźniaka *Josepha*; obydwaj chłopcy byli z kolei synami *Jacoba* (być może był to jeden z wymienionych powyżej Jakubów)<sup>110</sup> Po 1852 r., aż do 1857 r., nie pojawił się w przytaczanych księgach ani jeden Jakub, jednak trzeba mieć na uwadze to, co zostało już podkreślone, czyli wielkość tamtejszej parafii oraz znikoma ilość występujących w niej narodzin. Pomimo to wyraźnie widać powtarzające się cyklicznie skłonności do nadawania na chrzcie imienia Jakub w siódmym miesiącu roku kalendarzowego.

Biorąc pod uwagę wszystkie przytoczone w artykule kwestie, narzuca się refleksja na temat nieprzemijalności pewnych procesów, towarzyszących ludzkości już od najdawniejszych czasów. Chodzi tutaj przede wszystkim o kult świętych, w tym konkretnym przypadku zaś o cześć oddawaną Jakubowi Starszemu na terenach całej Europy, nie wykluczając Polski oraz Górnego Śląska, o czym świadczyć mogą m.in. liczne źródła hagiograficzne, poświęcone właśnie tej postaci. Poza tym zarówno w średniowieczu, jak i dziś, tysiące pielgrzymów udają się co roku do Santiago de Composteli, przemierzając Drogę św. Jakuba. Wśród pątników nie

<sup>103</sup> *Tamże.*

<sup>104</sup> *Tamże.*

<sup>105</sup> *Tamże.*

<sup>106</sup> *Tamże.*

<sup>107</sup> *Tamże.*

<sup>108</sup> *Tamże*, KM 00992.

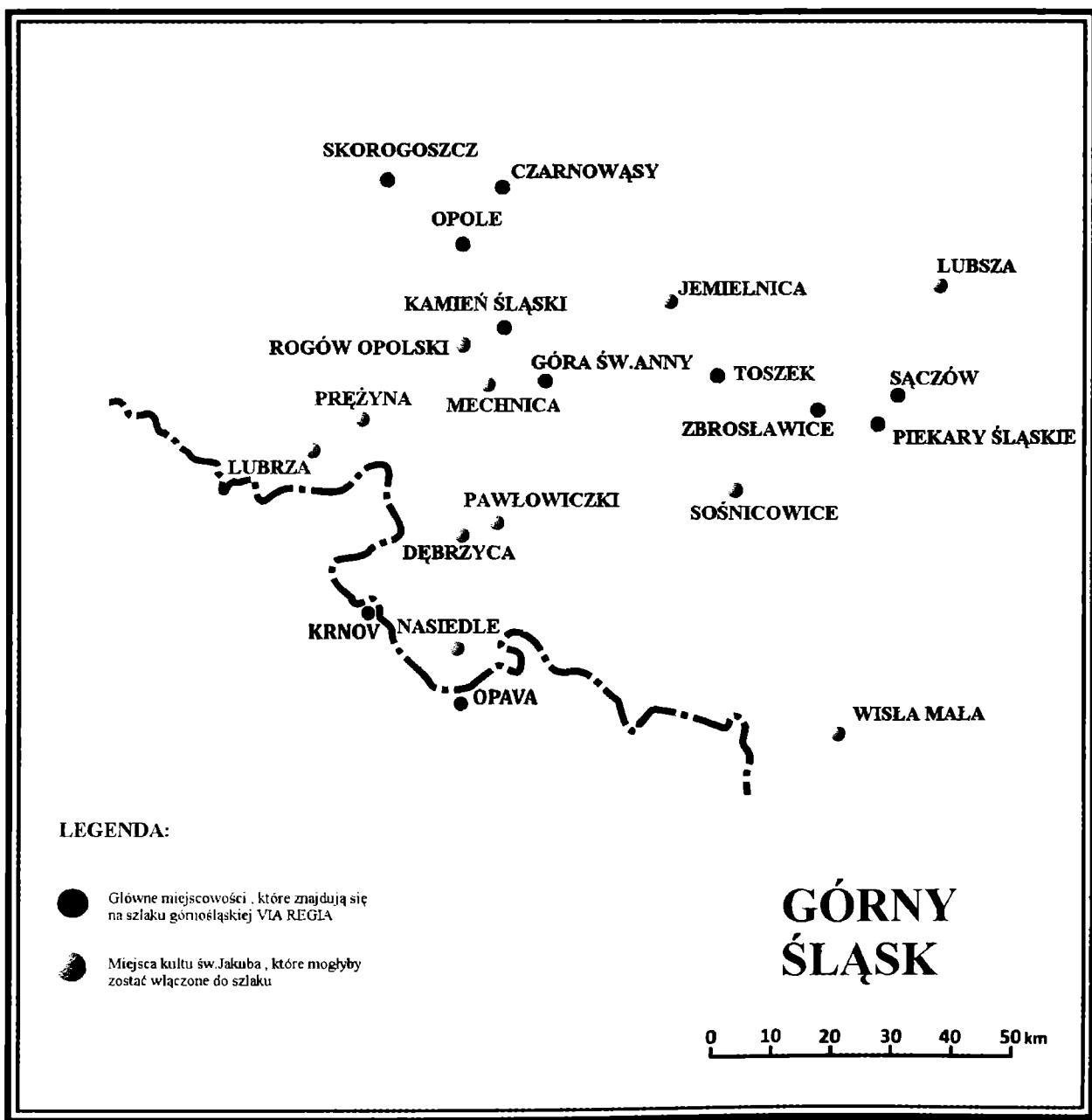
<sup>109</sup> *Tamże.*

<sup>110</sup> *Tamże.*

zabrakło przedstawicieli z historycznych terenów Górnego Śląska, co podkreślone zostało powyżej.

Opisując przejawy kultu „syna gromu”, wskazano na górnośląskie świątynie pod jego wezwaniem. Chciałabym jeszcze raz zwrócić uwagę na fakt pominięcia na szlakach jakubowych miejscowości, które rzeczywiście powiązane są z czcią oddawaną tej postaci. Wielu polskich i tym bardziej europejskich turystów nie ma pojęcia, że na opisanych w artykule terenach znajdują się parafie pw. Jakuba Starszego, oferujące turystom i pątnikom wspaniałe zabytki, połączone bez wątpienia z kultem syna Zebedeusza. Jak widać bowiem, zagadnienie czci oddawanej św. Jakubowi na Górnym Śląsku jest tematem świeżym, przede wszystkim ze względu na kształtujące się tu dopiero szlaki *via regia*. Mam nadzieję, że ta kwestia doczeka się swej kontynuacji.

Mapa przedstawiająca próbę uzupełnienia górnośląskiego szlaku *via regia*





## **Upper Silesia trails of St. James — trial of supplement**

### **Summary**

St. James the apostle, know as Elder, is without doubt on of the most valued person from the Christian world. Cult of St. James grew in medieval age, when people started writing tales about him. Fame of St. James the Elder didn't avoid Poland, as evidenced by the many churches dedicated to him.

Main goal of this article is to show Upper Silesia trails of St. James. Even in the Middle Ages, many pilgrims went through these roads. The Way of St. James leads to the Cathedral of Santiago de Compostela in northwestern Spain — one of the most important Christian place during medieval times, together with Rome and Jerusalem.

Nowadays, more and more Upper Silesia cities joins to St. James' Way. Unfortunately, these trails are missing places, where the cult of St. James developed for centuries. Many Polish and the more European visitors have no idea that in the Upper Silesia are many temples dedicated to St. James. The article focuses on the description of those locations.